

צבי מלאכי

"מי כמוך" – על סוג ייחודי של פיוט מסורתי

אפרים חזן ורחל חיטין-משיח, מי כמוך – פיוטים על נס והצלה מקומיים בקהילות צפון אפריקה, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר-שבע, תשע"ג.

אחת התופעות הספרותיות-מוזיקליות בתרבות הישראלית המתחדשת היא השיבה אל הפיוט היהודי. שלושה פנים לו: הפיוטים שבתפילה, שירי הקודש המתבצעים במסגרות לא-תפילתיות בבית הכנסת, כגון שירת הבקשות, והזמירות לאירועים משפחתיים או קהילתיים, כגון הזמירות בשולחן השבת, בזיארה לקברי צדיקים או בחתונה. הגבולות בין הסוגים אינם חדים: יש משירי הזמר החודרים לעולם התפילה ויש שירי תפילה ופיוט הנעשים שירת זמר וריקוד. והנה בשנים האחרונות יוצאים הפיוט ושירי הקודש מתחומי הביצוע הליטורגי אל הביצוע המוזיקלי והספרותי

מים מדלן, 24 (יהדות, ישראליות ורב-תרבותיות), תשע"ג

החוף-דתי בשירת אמנים, ביצירות מלחינים, בביצועי מקהלות ו"קהילות שרות" על בימות בתי התרבות והתיאטרונים, במתנ"סים, בפסטיבלים ובמופעי זמרה ואמנות. משמע: העם יוצא אל הפיוט על גוונים, תכנון ומסורות הניגון המגוונות שנמסרו בעדות השונות, המזרחיות והאשכנזיות. בכך החלו קבוצות זמר ומבצעים כגון אנסמבל הפיוט העיראקי בראשות פרופ' חביבה פדיה, הזמר קובי אוז ששילב בשיריו מזמרת יהודי תוניסיה, ועוד זמרים ולהקות. "מסע הקסם הפיוטי – שער לעולמות המוסיקה היהודית", כך הגדירה עצמה תופעת "קהילות שרות" – סדרת מפגשים מוזיקליים חווייתיים שבהם שרים חובבי זמר פיוטים ממסורות ישראל ממזרח וממערב בהנחיית פייטנים ומוזיקאים. תרומה נכבדה לכינוס החומר המוזיקלי המסורתי של עדות ישראל תרמה הפונוטיקה הלאומית (ארכיון הצליל הלאומי), שהוציאה לאור קלטות ודיסקים. ברכה מרובה קובע היום אתר "הזמנה לפיוט" באינטרנט, המרכז ומתאר כמות גדולה ומגוונת של פיוטים ושירים המלווים בתיאורים מדעיים מצוינים. האתר מנגיש את החומר הרב ההולך ומצטבר לחובבי מסורות השירה היהודית ההולכים ומתרבים. דרך משל, בפסטיבל "ימי תור הזהב" המתקיים בחג הפסח באשדוד מופיעים זמרים ידועים בתכנית המתוארת כ"הפקת הדגל היוקרתי המוקדשת לשירת שלמה אבן גבירול", ובה מופיעים זוג זמרים בשירי לאדינו ופיוט מהבית וכן הרצאה מוזיקלית על הנושא "מפיוטי ספרד ועד התקוה", "קהילות שרות פיוט וניגון מאנדלוסיה ועד בבל" וגם קונצרט חזנות אשכנזית עם התזמורת הסימפונית של אשדוד. במסגרת מופע בפסטיבל "זמן פיוט" יעלה האמן דניאל זמיר מפיוטי מסורת אשכנז בביצועים של ג'אז ורוק, ובפרויקט מוזיקלי ייחודי "נשים שרות מורשת" – תישמע שירת נשים של טקסטים יהודיים.

בצד החייאת המסורות המוזיקליות הוותיקות התפתחה מגמה בולטת של הלחנות חדשות לטקסטים עתיקים. מגמה זו נפוצה בקרב מלחיני חצרות אדמו"רים, כגון חסידי בעלז, גור, תולדות אהרון ועוד, וגם אצל מלחינים צעירים המופיעים באירועי חול על במות שונות, ומפיקים דיסקים חדשים לבקרים. כך, למשל, בכינוס תורני רב משתתפים הושמעה הלחנה מקורית של רב מקובל ידוע לשיר ארוטי-אליגורי של ר' ישראל נג'ארה,

המשורר הארצישראלי בן המאה השש עשרה. אכן, גדולה תרומת הגל החדש של מוזיקת הפיוטים לתרבות הישראלית.

פריצתו של הפיוט היהודי לעולמה של התרבות הישראלית נתאפשרה בזכות העיסוק האקדמי הרחב והמעמיק בנושא זה: חשיפת הטקסטים מכתבי יד ומספרי דפוס נדירים, פרסומם והתקנתם לבוא בציבור הרחב. החוקרים מגלים טקסטים עלומים, מעמידים את הטקסט ומפרשים אותו, מפרסמים ומגיישים אותו לכל דכפין. כך עשו פרופ' אפרים חזן ופרופ' רחל חיטין-משיח כשהוציאו לאור קובץ פיוטי "מי כמוך" – פיוטים על נס והצלה מקומיים בקהילות צפון אפריקה. כידוע, עיקר הפיוט העברי עוסק במעמדו של היחיד נוכח הא-ל ובמצבו של העם בגלותו ובגאולתו. ואולם קיימת סוגה של שירי קהילה בודדת המודה לא-ל על אירועים היסטוריים שקרו לה. הפיוטים הם שירי שבח ותהילה על הנסים שקרו במסגרת הקהילה, ומסתמכים על הפסוק בשירת הים – המנון הגאולה ביציאת מצרים: "מי כמוך באלים ה'". עיבודו של הפסוק "מי כמוך ואין כמוך" עומד בנושא בראש פיוטי "מי כמוך" הבאים לתאר את גדולת ה' בנס ההצלה הפרטי-קהילתי. הפיוטים הללו הם נרטיביים, הם כוללים תיאור סיפורי של ההתרחשויות על פי מהלך מגילת אסתר: הצרה הנופלת על הקהילה מצד רודפיה השואפים לבלותה, מהלך האירועים עד נס הישועה ומפלת האויבים. הדגם הקדום להם הוא סיפור פיוטי של נסי חנוכה ופורים של ריה"ל וישראל נגי'ארה. פיוטים אלה שולבו בתפילות הקהילה בימי "פורים" מקומיים, אך לא נתקבלו בקהילות אחרות. מהם שנדפסו בספרי התפילה של הקהילה כמו במחזור הנדיר חכמת המסכן האלג'ירי, ומהם שנכתבו על ידי משוררים מקומיים ונותרו בכתבי יד.

בחיבור הנוכחי ליקטו המחברים וההדירו שישה פיוטי "מי כמוך" – לפורים אדום, לפורים תמוז, לפורים השריף ועוד, והקדימו מבוא ספרותי גדול ומפורט ובו פירושים, תיאור הרקע ההיסטורי, עיון במלאכת הכתיבה, ואף הזכירו שירי "מי כמוך" ממרוקו על מפלת היטלר ועוד אחרים. כן סיפחו שירי "מי כמוך" שנכתבו בישראל על נסי מלחמת ששת הימים. הספר ההדור פותח למעיין שער אל פינה מעניינת ביצירה הספרותית והתרבותית המגוונת של יהדות צפון אפריקה.